

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА**

МАРЦІНКІВ РУСЛАН РОМАНОВИЧ

УДК 340.1(477)

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила

Науковий керівник

доктор юридичних наук, доцент

Андрухів Олег Ігорович,

Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила,
професор кафедри права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

Скрипнюк Олександр Васильович,

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
заступник директора з наукової роботи;

доктор юридичних наук, доцент

Дурнов Євген Сергійович,

Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри історії держави та права

Захист відбудеться «17» грудня 2020 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 у Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35.

Автореферат розіслано «16» листопада 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.П. Вівчарук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Українська історико-правова наука навіть в умовах незалежності не позбавлена численних рудиментів та стереотипів стосовно подій національного державотворення. Однією із найбільш дискусійних проблем серед науковців є діяльність Організації Українських Націоналістів та ідея відродження національної державності в середині ХХ ст. Утвердження постулату, що незалежна Україна є правонаступницею УРСР, цілковито нівелює усі державницькі устремління, а ідеї державотворення, що формувалися після 1921 р., розцінюються як антидержавні. У таких умовах актуальним видається питання вивчення правових засад організації ОУН, юридичної сили Акта відновлення Української Державності від 30 червня 1941 р., а також правового статусу владних інституцій на зразок Служби безпеки ОУН, які були протодержавними органами виконавчої влади з широкими функціями.

Наукова актуальність проблеми створення та діяльності Служби безпеки ОУН важлива з огляду на кілька причин. По-перше, вона дасть змогу об'єктивно підійти до розкриття національної традиції державотворення і продемонструвати, що українці після поразки Національно-демократичної революції 1917–1921 рр. не відмовлялися від ідеї відновлення власної держави. По-друге, діяльність і концепція організації органів влади ОУН, зокрема Служби безпеки, відповідала засадам формування виконавчої гілки влади, що в умовах підпілля та відкритої збройної боротьби поєднувала широкі функції – від розвідувальної і слідчо-оперативної до судової та ідеологічної. По-третє, це дозволить дати правову оцінку діям СБ ОУН, які були вчинені в процесі реалізації покладених на неї функцій.

Суспільна актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється потребою об'єктивного і неупередженого розкриття повноважень, статусу та діяльності Служби безпеки ОУН, що сприятиме врегулюванню суспільної дискусії, яка під впливом радянських стереотипів асоціює діяльність представників українського національно-визвольного руху середини ХХ ст. з колаборантами, фашистами, а самі визвольні змагання кваліфікуються як антидержавні. Тільки утвердження у суспільній свідомості, історичній пам'яті та правовій культурі норми про послідовність і неперервність національної традиції державотворення, наявність власної цілісної ідеї відродження і розвитку держави є критерієм готовності населення до утвердження норм громадянського суспільства, соціальної, правової держави.

Окремі питання, пов'язані з розкриттям причин, змісту та характеру діяльності Організації Українських Націоналістів та її структурних підрозділів, зокрема Служби безпеки, вивчалися такими українськими та іноземними вченими: Я. Антоноюком, Д. Армстронгом, Г. Биструхіним, Д. Веденєєвим, М. Гавришко, П. Гай-Нижником, О. Гапєєвою, С. Грабом, Г. Грицюком, О. Добровольським, В. Єфименко, В. Ільницьким, І. Ілюшиним, О. Іщуком, І. Катчановським, А. Кентієм, З. Книшем, М. Ковалем, В. Ковальчуком, І. Ковальчуком, В. Косиком, О. Куриляком, О. Лисенком, Р. Лісовим, І. Мамонтовим, В. Масловським,

П. Мірчуком, Г. Мотиною, М. Нагірняком, В. Огородніком, М. Пановим, Г. Папакіним, І. Патриляком, З. Пеленським, С. Петрухіним, Я. Примаченко, О. Резніком, М. Романюком, В. Сергійчуком, П. Соделем, Д. Способом, Н. Ходєєвою, В. Чередніченком, В. Щербатюком, А. Щесняком, М. Юшневичем та ін.

Однак правові засади організації та діяльності СБ ОУН залишилися поза увагою науковців, що ще більше актуалізує подібне дослідження. Історико-правовий характер цієї проблеми пояснюється тим, що недостатньо вивченими є історичні обставини та умови формування Служби безпеки ОУН, а діяльність цього силового органу вимагає об'єктивної і неупередженої правової оцінки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено в контексті науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за напрямом «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер: 0116U002342) та «Закономірності розвитку і функціонування правової держави» (державний реєстраційний номер: 0111U006673). Тема роботи відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженим постановою Загальних Зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, та перспективним напрямкам кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є з'ясування історичних умов створення й еволюції Служби безпеки ОУН та правова оцінка покладених на неї владних функцій та способів їх здійснення. На основі поставленої мети сформульовано наступні задачі:

- з'ясувати ступінь наукового дослідження проблеми діяльності СБ ОУН, стану джерельної бази та формування методологічних підходів до правової оцінки цієї владної інституції;
- охарактеризувати історико-правові обставини та умови створення й еволюції Служби безпеки ОУН як органу влади;
- визначити правове становище та функціональне спрямування повноважень СБ ОУН;
- розкрити підходи до реалізації кадрової та організаційної політики відомства;
- кваліфікувати характер і юридичну силу функцій, якими наділялася СБ ОУН;
- встановити особливості реалізації розвідувальної та контррозвідувальної діяльності СБ ОУН;
- охарактеризувати правові засади реалізації слідчо-оперативної та організаційної роботи СБ ОУН;
- кваліфікувати систему судочинства, яка реалізовувалася СБ ОУН.

Об'єктом дослідження є процеси становлення і діяльності Служби безпеки Організації Українських Націоналістів у 1939–1951 рр.

Предмет дослідження – норми права, функції та правові наслідки діяльності СБ ОУН.

Хронологічні рамки наукового дослідження охоплюють 1939–1951 рр. Нижня межа – час організаційного оформлення Служби безпеки, а верхня – офіційний розпуск організації та переведення її керівних кадрів в інші підрозділи ОУН.

Методи дослідження. Для досягнення достовірних та обґрунтованих результатів, роботу було виконано на підставі застосування принципів науковості, всебічності, кореляції, історизму, пріоритетності факту, об'єктивності, комплексності та ін. Міждисциплінарний характер досліджуваної проблеми обумовив застосування комплексу загальнонаукових, філософських та спеціальних методів і підходів наукового пізнання, а саме: *аналізу і синтезу, історико-порівняльного та евристичного* – для аналізу теоретичних засад досліджуваної проблеми (*підрозділ 1.1*); *інтерпретаційно-правового та критичного* – під час вивчення джерельної бази дослідження (*підрозділ 1.2*); *формально-юридичного* – при тлумаченні понять і термінів, якими послуговувалися співробітники СБ ОУН (*підрозділ 1.3*); *діалектичного* – для вивчення процесу формування та трансформації Служби безпеки ОУН як владної інституції (*підрозділ 2.1*); *біографічний та історико-правовий* – при вивченні кадрового складу, структури та характеристики бойових підрозділів СБ ОУН (*підрозділ 2.2*); *порівняльного, порівняльно-правового, інструментально-правового* – під час систематизації та кваліфікації основних функцій та повноважень СБ ОУН, визначення її правового статусу (*підрозділ 2.3*); *структурно-функціонального* – для визначення природи і правового статусу СБ ОУН, обсягу, характеру і змісту повноважень (*розділ 2*); *порівняльно-правового, аналітично-типологічного та методу оціночних суджень* – при здійсненні правової оцінки практичної діяльності СБ ОУН (*розділ 3*); *дедуктивний та метод узагальнення* дозволили сформуувати та систематизувати результати дослідження (*висновки*).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації здійснено комплексний підхід до пошуку, систематизації та аналізу історичних умов створення та правової бази регулювання практичної діяльності Служби безпеки ОУН, аргументовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

- визначено, що Служба безпеки ОУН за своїм статусом була повноцінним органом влади та на правах окремого міністерства була включена до складу Українського Державного Правління Української Самостійної Соборної Держави;
- з'ясовано, що функції, які поклалися на Службу безпеки ОУН, реалізовувалися у двох ключових напрямках: зовнішньому – військовому та внутрішньому – правоохоронному. Їх практична реалізація здійснювалася крізь призму розвідувальної, контррозвідувальної, слідчо-оперативної та судової компетентностей. Практичні дії СБ ОУН, не зважаючи на їх каральний характер,

відповідали принципам організації «мілітарної держави» та умовам визвольної боротьби українців середини ХХ ст. за право на національне самовираження;

- обґрунтовано, що Служба безпеки виявилася найбільш дієвою в організаційному плані владною інституцією ОУН, яка функціонувала як в умовах військових дій, так і в часі підпільної боротьби з радянськими органами НКВС–НКДБ впродовж 1939–1951 рр.;

- доведено, що реалізовані СБ ОУН розвідувальна, контррозвідувальна, слідчо-оперативна та судові функції здійснювалися на підставі чітких правових засад з дотриманням процесуальних норм, правил і правових наслідків. Дієвість цього органу влади доводить правомірність проголошеної ОУН держави та зрілість державотворчої концепції, які реалізовували українські націоналісти у середині ХХ ст.;

удосконалено:

- теоретичні знання про характер та зміст ідей відродження національної держави, реалізованих Організацією Українських Націоналістів після проголошення 30 червня 1941 р. Акта відновлення Української Державності та створення власних владних інституцій;

- методологічні підходи до оцінки практичних аспектів діяльності силових органів націоналістичного провладу в умовах підпільної боротьби. Застосування жорстких і силових методів у процесі реалізації слідчо-оперативної та судової функцій пояснюється умовами військового часу та потребою рівноцінної протидії радянським та німецьким спецслужбам;

- концептуальне розуміння способів і методів правового регулювання діяльності найбільш дієвого та організаційно оформленого органу влади ОУН – Служби безпеки, яка навіть в умовах підпільної боротьби зберігала чіткість в організаційному плані;

дістало подальший розвиток:

- аналіз та систематизація теоретичної та джерельної бази, у яких відображені історико-правові обставини розвитку і діяльності Служби безпеки ОУН в умовах протистояння радянським спецслужбам та боротьби за відродження національної держави у середині ХХ ст.;

- наукові підходи до розуміння визвольної боротьби ОУН як ключового етапу у процесі відродження української державності та нівелювання сформованого в радянський період стереотипу про антидержавний та колаборантський характер українського націоналістичного підпілля.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування в подальших історико-правових дослідженнях з історії держави і права України, історії політичних і правових учень, спецкурсів з історії та теорії державотворення. Отримані результати можуть бути використані для формування правової доктрини сучасної Української держави, в основі якої повинна бути відмова від радянського минулого. Наведені факти і висновки допоможуть удосконалити рівень правової культури населення, зокрема в плані ставлення до національно-визвольного руху середини ХХ ст.

Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Університету Короля Данила (акт впровадження від 27.08.2020 р.) під час викладання курсів «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія політичних і правових учень», «Правова ідеологія», а також у науково-дослідній і експертно-аналітичній роботі Науково-дослідного інституту імені академіка І. Луцького (акт впровадження від 28.08.2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила, де було виконано дисертацію, а також оприлюднено на 4 конференціях, а саме: III Міжнародному науково-практичному симпозиумі «Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки» (м. Івано-Франківськ, 17 травня 2019 р.); IV Всеукраїнському науково-практичному симпозиумі «Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки» (м. Івано-Франківськ, 15 травня 2020 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Eurasian Scientific Congress» (м. Барселона, 12–14 липня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Стан та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Дніпро, 4–5 вересня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 10 наукових публікаціях, що розкривають основний зміст дисертації, з яких: п'ять статей у наукових фахових виданнях України, одна стаття у науковому періодичному виданні країн Європейського економічного співтовариства та чотири тези доповідей на наукових та науково-практичних конференціях, науково-практичних симпозиумах.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень та скорочень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (258 найменувань на 26 сторінках) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 212 сторінок, з них основного тексту – 183 сторінки. Додатки розміщено на 3 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** визначено та обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано мету, окреслено задачі, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, наведено дані про апробацію, впровадження і публікації результатів дослідження, а також структуру роботи.

Розділ 1 «Історіографічні, джерелознавчі та теоретико-методологічні засади дослідження» складається з трьох підрозділів, у яких здійснено аналіз теоретичної та джерельної бази дослідження, а також визначено методологічні підходи до вивчення правових засад організації СБ ОУН, проаналізовано категорійно-понятійний апарат.

У підрозділі 1.1 «Гене́за наукових досліджень діяльності Служби безпеки ОУН» на основі проблемно-хронологічного підходу наявну історіографічну базу дослідження систематизовано на: діаспорну, радянську, сучасну українську та іноземну. Характерно, що основний масив наукової літератури відображає історичний зміст проблеми, тоді як історико-правові дослідження є поодинокі, або й взагалі відсутні. Основною рисою усіх проаналізованих досліджень є суб'єктивізм, адже проявляються два діаметрально протилежні підходи: прихильники діяльності ОУН і її структурних підрозділів та противники, які засуджують і дискримінують діяльність націоналістичного руху.

Серед діаспорних досліджень важливими є праці С. Бандери, А. Бедрія, В. Косика, З. Книша, М. Лебеда, Р. Лісового, П. Мірчука, С. Мудрик-Мечника, З. Пеленського, Л. Ребета, Я. Стецька, Ю. Тис-Крохмалюка. Праці згаданих авторів характеризуються певною упередженістю і суб'єктивністю, що закономірно з огляду на відсутність у них доступу до широкої джерельної бази, а також симпатією і безпосередньою участю авторів у описуваних подіях. Упродовж 1960-1980-х рр. ці праці заповнили «вакуум» у дослідженні національного руху та були альтернативою радянським підходам у висвітленні досліджуваної нами проблеми.

Власне радянська історіографія носила пропагандистський характер, а СБ ОУН розглядалася не інакше як бандитське угруповання, що здійснювало терористичну, антидержавну діяльність. Прикладом подібних досліджень можуть слугувати праці С. Білака, П. Возняка, С. Даниленка, К. Дмитрука, В. Замлинського, В. Іваненка, В. Масловського, В. Чередниченка та ін.

У 1990-х рр. розпочинається новий період у дослідженні українського визвольного руху середини ХХ ст., і зокрема його правової складової. Позитивним є утвердження думки серед науковців, що діяльність ОУН, і зокрема Акт відновлення Української Державності були свідченнями неперервної боротьби українців та складником концепту національної держави. Цінні наукові висновки та узагальнення містяться у працях І. Андрухів, Я. Антонюка, С. Адамовича, Г. Биструхіна, Д. Веденеєв, В. Іваненка, В. Ільницького, А. Кентія, М. Ковалю, В. Ковальчука, І. Ковальчука, В. Кучера, О. Лісової, В. Огородніка, І. Патриляка, О. Сича, В. Сергійчука, Д. Способа, Я. Шолоха, В. Щербатюка, Ю. Юрчука, В. Якуніна та ін.

Серед іноземних вчених чітко простежуються два напрями: 1) наукові школи країн-сусідів – Польщі, Росії; 2) дослідження науковці США та Канади. Серед польських дослідників на межі 1980–1990-х рр. відбувся так званий «ревізіонізм», наслідком якого стала поступова відмова від трактування українського визвольного руху середини ХХ ст. виключно як терористичного. Прикладом подібних досліджень є праці Р. Внука, Г. Грицюка, А. Земби, З. Ковалевського, Г. Мазура, В. Менджецького, Г. Мотики, Р. Тожецького, М. Казіка, Я. Пісулінського. Російські вчені, на жаль, не змогли відійти від усталених у радянську епоху ідеологем. Прикладом можуть слугувати праці С. Мироненка. Серед американських науковців слід відзначити фахові доробки Дж. Армстронга, А. Рудлінга, Т. Снайдера та ін.

Розкрита з історичної точки зору проблема діяльності ОУН і її структурних одиниць, у тому числі й Служби безпеки, вимагає ґрунтовної правової оцінки та відповідних наукових досліджень.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база проблеми» подано розгорнуту характеристику наявної джерельної бази, що розкриває діяльність ОУН та її структурних підрозділів. Неопубліковані та опубліковані матеріали за походженням диференційовано на три групи: матеріали, створені підпіллям ОУН і УПА; документи радянських урядових, партійних і громадських організацій та установ; документація радянських силових органів. Матеріали, створені ОУН, діляться у свою чергу на виконавчу та внутрішньогалузеву документацію, яка власне і регулювала діяльність структурних підрозділів, слугувала аналогом нормативного акта. Правова природа документації пояснюється тим, що виконавча група документів має виразну наказово-регулятивну частину: інструкції, взірці, формуляри, накази, розпорядження, узгоднення, повідомлення та призначення, а інша – інформативна: звіти, інформації, вістки, повідомлення, списки, реєстри. Окремо слід виділити документи процесуального характеру – протоколи допитів, матеріали слідства, судові рішення і вироби.

У дослідженні обмежено використовувалися мемуарні джерела та матеріали преси, оскільки діяльність спецслужб практично не висвітлювалася в періодиці. Наявні мемуари, які розкривають погляди діячів ОУН на державотворчі процеси, опубліковані у багатотомній збірці «Літопис нескореної України». Серед неопублікованих матеріалів найбільший масив складають судово-слідчі джерела СБ ОУН (б), які знаходилися в спеціалізованих галузевих архівах, а з початку 2000-х рр. стали відкритими для загалу та зберігаються в Електронному архіві українського визвольного руху (<http://avr.org.ua/>).

Важливим доповненням до архівних джерел є збірники опублікованих документів і матеріалів. Серед подібних видань цінними є «Літопис УПА» (започатковане у 1973 р. видання має 50 томів американо-канадської серії та 28 – української), «Матеріали та документи Служби безпеки ОУН (б) у 1940-х рр.», «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали», «ОУН-УПА в роки війни», «Десять буремних літ».

Наявна джерельна база дає змогу повно та репрезентативно розкрити правові засади організації та діяльності Служби безпеки ОУН.

У підрозділі 1.3 «Методологічні засади дослідження та категорійно-понятійний апарат» здійснено систематизацію методів і принципів наукового пізнання, які дозволили не лише з'ясувати правову природу і принципи організації та діяльності СБ ОУН, а й зрозуміти рівень суспільного сприйняття українського національного руху середини ХХ ст. сучасними науковцями та пересічними громадянами.

Написання роботи вимагало використання ряду наукових підходів: філософських (антропологічний, синергетичний, системний, герменевтичний); загальнонаукових (соціально-змістовний, історико-генетичний, порівняльно-історичний, діяльнісний, міждисциплінарний, термінологічний). Їх комплексне застосування сприяло усесторонньому підходу до з'ясування історико-правових

умов створення та трансформації Служби безпеки ОУН та дати правову оцінку практичній діяльності цієї владної інституції.

Міждисциплінарний характер дослідження обумовив застосування широкого кола загальнонаукових (діалектичний, аналізу і синтезу, дедукції, абстрагування, системний, структурно-функціональний, історичний, компаративістики (порівняння)) та спеціально-наукових (формально-юридичний, соціально-правовий; інтерпретаційно-правовий; порівняльно-правовий; інструментально-правовий; теоретично-правового моделювання; теоретично-правового прогнозування, структурно-функціональний, історико-правовий, історико-генетичний, порівняльно-правовий, герменевтично-правовий) методів.

Категорійно-понятійний апарат представлений традиційними для ОУН назвами адміністративних і військових одиниць (референтура, ексекутива, провід, ланка, станиця, куш, підрайон, район, повіт, округ), військових звань і посад (есбісти, референт, субреферент, архівар та ін.).

Розділ 2 «Правовий статус, компетенція і структура Служби безпеки ОУН» складається з трьох підрозділів, у яких розкрито історико-правові підстави створення Служби безпеки, формування кадрової політики та організаційної структури.

У підрозділі 2.1 «Правовий статус і організація діяльності Служби безпеки ОУН» підтверджена та набула подальшого розвитку теза про те, що Служба безпеки ОУН була повноцінним органом влади, інституційне оформлення якого відбулося в лютому 1939 р., коли сформовано управлінський апарат, який відповідав рівню державного і міг ефективно функціонувати в легальних умовах. У 1940 р. СБ ОУН оформилася в окрему референтуру націоналістичного руху. У червні 1941 р. безпековий орган перетворився на повноцінне міністерство та був включений до так званого Українського Державного Правління у вигляді окремого міністерства. Діяльність СБ ОУН регулювалася «Інструкцією СБ ОУН» (травень 1941 р.), наказами «Організація Служби Безпеки» та «Українська Служба Безпеки» (червень 1941 р.). В основу побудови структури СБ ОУН було взято досвід спецслужби Німеччини, Польщі та СРСР. Потреба в існуванні подібного органу пояснювалася мілітарною формою держави, проголошеною 30 червня 1941 р.

Основними формами документів, що врегульовували діяльність СБ ОУН (б) були: інструкції, доручення, накази, інструктажі. Вимогою до цих документів була відповідність завдань можливостям виконавця. В іншому випадку вважалося, що нівелюється як поточна, так і подальша робота виконавця.

Структура СБ ОУН (б) мала вертикальну і горизонтальну ієрархічну систему. Вертикальна – базувалася на принципі ієрархії і субординації, що виражалось у цілковитому підпорядкуванні нижчих організаційних ланок вищим. За вертикальним поділом у системі управління у структурі спецпідрозділу виділяли вищу, середню і нижчу ланки.

Таким чином, організаційна структура була сформована на засадах оптимальності і максимальної ефективності.

У підрозділі 2.2 «Кадрове забезпечення Служби безпеки ОУН» аргументовано, що ефективне функціонування цієї структури було неможливим без системи кадрового забезпечення. Штатно-організаційна структура СБ ОУН (б) визначалася конкретними умовами роботи та кадровою забезпеченістю. Існувала кількоступенева система добору кадрів. На етапі підбору та розстановки працівників у СБ ОУН насамперед керувалися потребою у працівниках відповідного спрямування. Наступним етапом була розстановка, від якої залежало професійне зростання або, навпаки, дискваліфікація кадрів. Важливим етапом був розвиток та навчання працівників СБ ОУН (б), оскільки забезпечував організацію кваліфікованими працівниками. Так, у проекті «Інструкції виховно-вишкільної праці в Службі безпеки» (1946 р.) наголошувалося на необхідності підготовки з тактики, історії розвідки, топографії, стрілецької справи, оволодіння засобами технічного зв'язку, шифрами, тайнописом, опануванням знаннями з географії, історії, іноземних мов, історії та програмних документів націоналістичного руху. Завершальним і регулярним був етап контролю, який дозволяв дати оцінку наявній системі кадрового забезпечення і скорегувати її. Контроль і оцінка працівників передбачала співвіднесення результатів діяльності з цілями організації.

Основною структурною одиницею СБ ОУН була референтура, що складалася з референта, його заступника (заступників), секретаря, архівара-діловода.

Таким чином, кадрове забезпечення займало один із важливих напрямів роботи СБ ОУН (б). У його основі закладено принцип доцільності – тобто підбір та розміщення кадрів таким чином, щоб вони були максимально корисними для організації.

У підрозділі 2.3 «Повноваження та функції СБ ОУН» розкрито правову регламентацію функцій, які покладалися на Службу безпеки, та здійснено їх систематизацію у відповідності до пріоритетних напрямків роботи ОУН та правової сили.

На практиці СБ була правоохоронним органом. Навіть після ліквідації УССД німецькими військами СБ ОУН перетворилася в найдієвіший інститут з поліцейськими, військовими, контрреволюційними, ідеологічно-виховними і навіть судовими функціями.

Повноваження та функції СБ ОУН закономірно змінювалися на різних етапах функціонування цього безпекового органу, але органічно спрямовувалися на роботу із зовнішньою та внутрішньою агентурою. У роботі виокремлено п'ять основних блоків функцій СБ, які розкривають її діяльність з точки зору органу влади УССД: безпекова (забезпечення безпеки лідерів і членів націоналістичного підпілля і держави в цілому (розвідувальна, контррозвідувальна діяльність як проти зовнішніх ворогів та політичних опонентів, так і в середині ОУН(б)); організаційна (контроль за забезпеченням підпілля (матеріально-технічним, військовим, продовольчим та ін.); ідеологічна (моніторинг політичних і державницьких поглядів рядових членів націоналістичного підпілля, а також пересічних громадян, що взаємодіяли з нацистською і радянською владою чи польським підпіллям); слідчо-оперативна (вчинення слідчих дій до осіб,

запідозрених в антидержавній діяльності чи у військових злочинах); судова (військово-польовий суд).

На практиці усі функції СБ ОУН часто перепліталися, що обумовлювалося умовами військового часу, а також пошуком керівництвом ОУН ефективних засобів і моделей організації внутрішнього порядку та захисту від зовнішніх факторів впливу.

Розділ 3 «Правова оцінка практичної діяльності СБ ОУН» містить три підрозділи, у яких охарактеризовано особливості практичної реалізації ключових для Служби безпеки ОУН функцій, та подається правова оцінка їх способів здійснення та наслідків.

У підрозділі 3.1 *«Особливості розвідувальної та контррозвідувальної діяльності СБ ОУН»* проаналізовано процес здійснення розвідувальної та контррозвідувальної функцій, які були ключовими впродовж всього часу існування Служби безпеки.

Регулювання розвідувальної та контррозвідувальної діяльності здійснювалося Інструкціями «Боротьба й діяльність ОУН під час війни», «Як підбирати працівників СБ», «Праця розвідника внутрі», «Коротка інструкція відносно розвідки при допомозі агентів і донощиків контррозвідки», «Способи вербування інформаторів», «Інструкція розвідчої і контррозвідчої служби» та ін. Зміст згаданих документів формувався на основі досвіду СРСР, Польщі, Німеччини, європейських держав і навіть США.

У розвідувальній та контррозвідувальній діяльності СБ ОУН прийнято виділяти кілька основних напрямків, які велися, як правило, паралельно: спостереження за переміщенням радянської та німецької армій, партизанських з'єднань, роботи адміністрації та окупаційної влади, контроль за переселенцями зі східних регіонів, боротьба з польським націоналістичним підпіллям та українськими патріотичними рухами, зокрема «мельниківцями», моніторинг настроїв цивільного населення, перевірка морально-психологічного стану членів підпілля.

Специфіка розвідувальної та контррозвідувальної роботи обумовлювала застосування жорстких методів примусу стосовно осіб, які співпрацювали з радянськими, польськими чи німецькими інституціями. Однак навіть силові методи не перешкоджали активному проникненню радянських агентів у лави ОУН після 1944 р., коли Червона армія звільнила західноукраїнські землі від нацистів. Самі радянські звіти про результати боротьби з СБ ОУН є свідченням ефективності розвідувальної роботи, яку проводили українці. Єдиним недоліком у роботі СБ ОУН можна вважати неспроможність включення власного агента до лав радянських НКВС–НКДБ.

У підрозділі 3.2 *«Слідчо-оперативна та організаційна діяльність СБ ОУН»* продемонстровано специфіку організації слідчої, оперативної та організаційної функцій Служби безпеки ОУН. Ці функції логічно виокремилися із розвідувальної та контррозвідувальної і перетворилися на самостійні. Навіть за відсутності класичних нормативно-правових актів, кодексів чи законів, що регулювали процедуру слідчих дій, відповідна робота СБ ОУН мала чітке правове підґрунтя, а

сама організація перетворилася на орган досудового слідства. Основоположним документом, що регулював слідчо-оперативну діяльність були «Завваги до ведення слідства» (1949 р.).

Слідчо-оперативна діяльність СБ ОУН згідно з Інструкцією «Слідча служба» мала превентивну та репресивну складові. Перша передбачала вживання заходів для протидії ворожим елементам, друга – забезпечення правопорядку на підконтрольній території; тобто це були військовий та цивільний блоки відповідно. Окрім того, передбачалося здійснювати і контроль за громадським порядком (упорядкування дорожнього руху, правил торгівлі на ринках, пожежної та санітарної безпеки), але цей напрям залишився нереалізованим з огляду на підпільний характер визвольного руху.

Недоліком слідчо-оперативної роботи були відсутність системності під час опрацювання значних обсягів матеріалів, а також кадровий брак, адже слідчі не володіли відповідними слідчими техніками, а розвідники не приділяли уваги дійсно важливій інформації. Частково проблему вдалося вирішити завдяки організаційній роботі, яка передбачала існування служби, що займалася фіксацією та збереженням усієї документації.

Попри чітке регулювання процедури слідства, рекомендацій з уникнення виключно фізичних методів і перевага психологічних прийомів і тактик, частими були страти осіб, які підозрювалися у співпраці з ворогом, що було не тільки негативним, а й протиправним.

У підрозділі 3.3 «Повноваження СБ ОУН як судової інстанції, ідеологічна та просвітницька складова її роботи» подано оцінку реалізації СБ ОУН системи судочинства, а також ідеологічної та просвітницької функцій.

Численні судові рішення, підготовлені співробітниками СБ ОУН, дають підстави стверджувати про наявність власної системи судочинства, ефективність якої викликає більше запитань, ніж відповідей. Дискусійність обумовлюється значною кількістю смертних вироків, а також відсутністю чітких норм, якими керувалися особи, що здійснювали судочинство, їх компетентністю. Також судочинство, що реалізовувалося безпековим органом, було одним із ключових елементів ідеологічної роботи, яку проводили співробітники СБ.

У «Правильнику судівництва в ОУН» (серпень 1945 р.) Служба безпеки наділена правом здійснювати судочинство в умовах воєнних дій та реалізації контррозвідувальної діяльності. Згаданий документ, який був вилучений радянськими спецслужбами, кваліфікувався як закон. У ньому передбачалося застосування системи «усного попередження» до осіб, що підозрювалися у співпраці з ворогом, а, отже, нівелюється норма про каральний і революційний характер судочинства. Така робота покладалася на окремий пропагандистський відділ, який мав доводити місцевим жителям згубність співпраці з більшовиками.

Пропагандистський відділ займався ідеологічною та просвітницькою роботою, а також дбав про забезпечення морального стану членів ОУН. Реалізація цієї функції покладалася на так звані похідні групи, які направлялися в Центральні та Східні регіони України, у яких організовувалися не тільки підпільні осередки, а й проводилася культурно-пропагандистська та ідеологічна діяльність. Ідеї, які

поширювали члени ОУН, ґрунтувалися на моральних та християнських цінностях і мали на меті утвердження ідеї про право українців на власну державу.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження правових засад створення і оцінка діяльності Служби безпеки Організації Українських Націоналістів дали можливість зробити наступні висновки, узагальнення та рекомендації.

1. Враховуючи хронологічно-проблемний підхід, наявну теоретичну базу дослідження, яка представлена в основному працями істориків та істориків права, доцільно систематизувати на діаспорну, радянську, сучасну українську та іноземну. При цьому чітко виділяються два діаметрально протилежні підходи до кваліфікації статусу та дій ОУН – прихильники та критики. Слід звернути увагу і на притаманний для обох напрямків суб'єктивізм, адже надмірна ідеологізація діяльності ОУН є наслідком відверто шовіністичного і стереотипного підходу до українського визвольного руху середини ХХ ст., як антидержавного, фашистського. Дискусійний характер проблеми діяльності СБ ОУН обумовлюється і посиленням інтересом суспільства до цієї проблеми та її заполітизованістю. Вирішенням ситуації може стати посилення уваги дослідників до правових засад організації самої ОУН та її владних інституцій і утвердження концепту про правомірність проголошеної 30 червня 1941 р. Української Самостійної Соборної Держави.

2. Об'єктивність дослідження визначає обширна джерельна база, адже за останні десятиліття не тільки сформовано комплексні публікації матеріалів діяльності ОУН, а й відкрито фонди галузевих архівних установ, зокрема Служби безпеки України. Позитивним є створення і постійне оновлення матеріалів в Електронному архіві українського визвольного руху, де розміщені десятки фотокопій матеріалів діяльності СБ ОУН. Публічний характер інструкцій, вказівок, протоколів діяльності СБ ОУН сприяє не тільки популяризації ідей націоналістичного руху, а й демонструє його виразний державницький, проукраїнський характер.

3. Пошук правових засад організації СБ ОУН та правова оцінка діяльності цієї силової інституції обумовили застосування широкого методологічного апарату, зокрема принципів науковості, всебічності, кореляції, історизму, пріоритетності факту, об'єктивності, комплексності, а також історико-порівняльного, евристичного, інтерпретаційно-правового, критичного, формально-юридичного, діалектичного, дедуктивного, порівняльного, структурно-функціонального, порівняльно-правового, аналітично-типологічного, оціночного методів. Застосовані методи доводять правозастосовчий характер діяльності ОУН, а реалізовані СБ функції дають підстави кваліфікувати її статус як повноцінної владної інституції.

4. Створення СБ ОУН обумовлювалося рядом об'єктивних чинників, у тому числі й правового характеру. Концепція національної держави, яку пропагувала

Організація Українських Націоналістів, мала бути результатом визвольної боротьби та збройного опору радянській владі, яка на осінь 1939 р. окупувала усі етнічні українські землі, окрім Закарпаття. Акт відновлення Української Держави, проголошений 30 червня 1941 р., не тільки підтвердив ці устремління, а й вказав на історико-правову традицію українського державотворення часів національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Проголошена згаданим документом Українська Самостійна Соборна Держава хоч і не стала повноцінним державним утворенням і була ліквідована німецькими військовими, продемонструвала не тільки тяглисть українських визвольних змагань за відродження національної держави у ХХ ст., а й дієвість підходів і практики організації владних інституцій, зокрема Служби безпеки. Остання, пройшовши процес трансформації і розширення покладених на неї функцій і компетентностей, перетворилася на повноцінний орган виконавчої влади.

5. Підставою для кваліфікації Служби безпеки ОУН як виконавчого органу влади є численні інструкції, положення та вказівки, що видавалися центральним проводом ОУН і визначали сферу повноважень, компетенції та функції цього безпекового органу. Створена у 1939–1940-х рр. з метою захисту керівників ОУН, інституція у 1941–1945 рр. не тільки інституційно оформилася, а й отримала набір функцій, які реалізовувалися під час наступних років. До ключових функцій СБ ОУН належали: розвідувальна, контррозвідувальна, слідчо-оперативна, судова, ідеологічна та просвітницька. На практиці це був правоохоронний орган, який дбав не тільки про безпеку лідерів ОУН, а й займався попередженням диверсійної роботи радянських і німецьких спецслужб чи польського націоналістичного підпілля. На територіях, які контролювалися ОУН, Служба безпеки постійно моніторила ситуацію стосовно інтересів і поглядів населення, співпраці з радянською адміністрацією чи силовими органами НКВС–НКДБ.

6. Широкий функціонал, що покладался на СБ ОУН, міг бути реалізований тільки завдяки ефективно організованій кадровій роботі. Штатно-організаційна структура СБ ОУН визначалася умовами постійної боротьби, а тому до кадрів цієї інституції ставилися не тільки фізіологічні чи психологічні вимоги, вони проходили регулярну процедуру підготовки і перевірки на відповідність професійним вимогам. Ключовим нормативним актом, що регулював кадрову роботу, була «Інструкція ОУН про ведення організаційної, політичної і військової роботи у зв'язку з відступом німецьких військ і наступом червоної армії» (1944 р.). Документ передбачав направлення на службу до Служби безпеки найкращих осіб, які висловлювали бажання стати членами ОУН. Під час підготовки співробітників СБ ОУН використовувалися кращі практики роботи радянських, німецьких, європейських і навіть американських силових органів. Закономірно, що ключовими були методи підготовки органів НКВС–НКДБ, матеріали роботи яких вилучалися в ході диверсійних заходів чи успішних боїв. Цікавим і цінним для сучасників є застосування принципу доцільності у доборі співробітників безпекових і правоохоронних органів, адже вимога до кандидата – бути максимально корисними для організації.

7. Правовий статус СБ ОУН як органу державної влади підтверджує і ефективна організаційна структура та чітке регулювання функціональних обов'язків її співробітників. Функції СБ регулювалися численними нормативними актами: «Інструкція до подання матеріалів до картотеки», «Інструкція для членів СБ» (подібний документ видавався щороку), «Наказ про боротьбу з агентурою НКВС», «Про завдання розвідки», «Інструкція розвідчої і контррозвідчої служби», «Правильник судочинства ОУН» та ін. Незважаючи на те, що згадані документи не мали повноцінної юридичної сили, їх політичний зміст визначав межі компетенції і силу дій, які вчиняли члени СБ ОУН як по відношенню до ворогів, так і до бійців ОУН і цивільних осіб. Нетипові умови функціонування СБ ОУН обумовили появу не властивих для неї слідчо-оперативних і судових функцій, які не тільки доповнювали розвідувальну і контррозвідувальну діяльність, а й дозволяли забезпечувати владу ОУН на підконтрольній їй території. Загалом Службу безпеки ОУН можна кваліфікувати як правоохоронний і безпековий орган влади з надзвичайними повноваженнями.

8. Розвідувальна та контррозвідувальна функції були ключовими в процесі всього часу функціонування СБ ОУН. Вони регулювалися такими нормативними актами: «Як підбирати працівників СБ», «Праця розвідника всередині», «Коротка інструкція відносно розвідки при допомозі агентів і донощиків контррозвідки», «Способи вербування інформаторів», «Інструкція розвідчої і контррозвідчої служби» та ін. На практиці реалізація розвідувальної і контррозвідувальної діяльності реалізовувалася через спостереження за переміщенням Червоної армії, партизанських з'єднань, роботою органів НКВС, місцевою адміністрацією, контроль за переселенцями зі східних регіонів, які прибули на захід з осені 1939 р. Після літа 1941 р. СБ ОУН здійснювала моніторинг за переміщенням німецьких військ та дій окупаційної влади, боротьбу з польським націоналістичним підпіллям, а також іншими українськими націоналістичними рухами («мельниківці»). Постійно вивчалися настрої населення, їх підтримка і ставлення до ОУН, позиції релігійних громад, працівників фабрик і заводів, морально-психологічний стан членів підпілля. Недоліком практичної реалізації розвідувальної та контррозвідувальної діяльності було застосування жорстких методів стосовно осіб, які співпрацювали з радянськими, польськими чи німецькими органами, що пояснюється не тільки умовами військового часу, а й тим, що СБ ОУН була єдиним органом, якому офіційно було дозволено застосовувати методи примусу до цивільного населення.

Показником ефективності розвідувальної та контррозвідувальної діяльності можуть слугувати звіти радянських спецслужб, які гідно оцінювали роботу СБ ОУН.

9. У процесі трансформації внутрішньої структури СБ ОУН слідчо-оперативна функція виокремилася із розвідувальної та стала повноцінною складовою в системі забезпечення безпеки і порядку на території, контрольованій націоналістичним рухом. Ключовим нормативним актом, що регулював цей вид діяльності, була інструкція «Слідча служба», у якій СБ ОУН прирівнювалася до поліцейського органу, робота якого зосереджувалася на трьох напрямках:

розвідувально-слідча робота; розслідування кримінальних злочинів; контроль за дотриманням правопорядку. Закономірно, що в умовах підпільної боротьби ефективно можна було реалізувати тільки розвідувально-слідчу роботу та розслідувати кримінальні проступки, які виникли як серед особового складу ОУН, так і серед цивільного населення.

Аналіз теоретичної і джерельної бази доводить, що слідчо-оперативна робота відбувалася в чіткому правовому полі, навіть за відсутності класичних нормативно-правових актів чи кодексів, які б регламентували процедуру допиту, ведення слідства, встановлення провини. Це досягалося завдяки вдалій організаційній роботі, адже функціонував апарат секретарів та архіваріусів, які облікували та зберігали слідчі матеріали, протоколи допитів, судові рішення.

10. Судова функція була не типовою для СБ ОУН, оскільки в націоналістичному провіді існувала окрема інституція, що займалася вирішенням судових спорів. Однак, в окремих нормативних актах, зокрема «Відношенні бюро Проводу ОУН до судівництва», йшлося про функціонування «Надзвичайного Суду Безпеки», який займався судочинством над співробітниками СБ ОУН. Однозначно, що подібна система була малоефективною, так само як і методи покарання злочинців – смертна кара. Це було наслідком як браку професійних компетентностей серед співробітників Служби безпеки, які займалися судочинством, так і стереотипом про покарання, як засіб ідеологічного тиску на учасників націоналістичного підпілля. Проаналізовані протоколи судових рішень свідчать, що система судочинства СБ ОУН не реалізовувалася повноцінно по відношенню до цивільних осіб через умови підпільної діяльності, а здійснювалася виключно з метою ідеологічного впливу як на особовий склад ОУН, так і цивільне населення в межах впливу націоналістичного руху.

11. Нетиповими для СБ ОУН була просвітницька та ідеологічна робота, застосування якої обумовлювалося поширенням впливу націоналістичного підпілля на нові території, зокрема Центральні та Східні регіони України. Організація підпільних гуртків, товариств «Просвіта», історико-патріотичних лекцій, культурних заходів організованих восени 1941 р. на території Запорізької, Донецької та інших українських областей, свідчить про ефективність подібної роботи та підкреслює мирний характер ОУН.

12. Створення та діяльність СБ ОУН відбувалося в рамках реалізації українцями права націй на самовизначення. Правомірність діяльності Служби безпеки ОУН визначається як із правової точки зору, адже 30 червня 1941 р. було оприлюднено Акт відновлення Української Державності, так й історичної – чітко визначалось правонаступництво з Українською Народною Республікою, а боротьба проти антидемократичних радянського і нацистського режимів була тотожною визвольним змаганням народів Центрально-Східної Європи часів Другої світової війни. Досвід діяльності СБ ОУН демонструє зрілість державницьких ідей українських націоналістів та наявність досвіду в процесі організації органів влади, які змогли ефективно функціонувати навіть в умовах підпілля.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Марцінків Р. Р. Визначення правового статусу та діяльності Служби безпеки Організації Українських Націоналістів. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 356–362.
2. Марцінків Р. Р. Правова оцінка слідчо-оперативної діяльності Служби безпеки Організації Українських Націоналістів. *Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. Вип. 12. С. 297–301.
3. Марцінків Р. Р. Правові засади здійснення розвідувальної діяльності службою безпеки організації українських націоналістів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 99–104.
4. Марцінків Р. Р. Специфіка розвідувальної та контррозвідувальної діяльності служби безпеки організації українських націоналістів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Випуск 54. Т. 2. С. 84–89.
5. Марцінків Р. Р. Структура та повноваження керівництва і членів служби безпеки ОУН. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6/3. Р. 82–87.
6. Марцінків Р. Р. Правовий зміст компетенції та повноважень Служби безпеки ОУН. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том. 31 (70), 2020. № 4. С. 14–18.
7. Марцінків Р. Р. Просвітницька, виховна та ідеологічна діяльність СБ ОУН. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали III Міжнародного науково-практичного симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 17 травня 2019 року)*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2019. С. 392–394.
8. Марцінків Р. Р. Особливості реалізації судової функції Службою безпеки ОУН. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 15 травня 2020 року)*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2020. С. 336–338.
9. Martsinkiv R. R. Educational and awareness-raising function and means of interaction of the Security service of the Organization of Ukrainian Nationalists with the civilian population. *Eurasian scientific congress. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference*. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2020. P. 330–334. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/07/EURASIAN-SCIENTIFIC-CONGRESS_12-14.07.20.pdf.
10. Марцінків Р. Р. Правове регулювання розвідувальної функції служби безпеки ОУН. *Стан та перспективи розвитку юридичної науки*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 4–5 вересня 2020 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 11–14.

АНОТАЦІЯ

Марцінків Р.Р. Правові засади створення та діяльності Служби безпеки Організації Українських Націоналістів. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2020.

Дисертація присвячена дослідженню правових засад організації та діяльності, а також кваліфікації дій Служби безпеки Організації Українських Націоналістів в умовах активізації національно-визвольного руху середини ХХ ст.

На підставі аналізу теоретичної і джерельної бази визначено історико-правові умови створення та розвитку Служби безпеки ОУН, встановлено її правовий статус та повноваження. Інституційне оформлення Служби безпеки відбулося в лютому 1939 р., коли було сформовано управлінський апарат, який відповідав рівню державного і міг ефективно функціонувати в легальних умовах. У 1940 р. СБ ОУН оформилася в окрему референтуру націоналістичного руху. У червні 1941 р. безпековий орган перетворився на повноцінне міністерство та був включений до так званого Українського Державного Правління у вигляді окремого міністерства.

Здійснено класифікацію та розкрито зміст і специфіку вчинення основних функцій СБ ОУН, показано їх трансформацію в умовах національно-визвольних змагань. Обґрунтовано, що державотворча концепція ОУН передбачала формування і діяльність в рамках Української Самостійної Соборної Держави, дієвого механізму органів влади, серед яких Служба безпеки займала одне з ключових місць.

Встановлено, що основними в процесі всього часу функціонування СБ ОУН були розвідувальна та контррозвідувальна функції, які регулювалися численними нормативними актами. У процесі трансформації внутрішньої структури СБ ОУН із розвідувальної виокремилася слідчо-оперативна функція, яка стала повноцінною складовою в системі забезпечення безпеки і порядку на території, контрольованій націоналістичним рухом. Слідчо-оперативна робота відбувалася в чіткому правовому полі, навіть за відсутності класичних нормативно-правових актів чи кодексів, які б регламентували процедуру допиту, ведення слідства, встановлення провини. Судова, просвітницька та ідеологічна функції були не типовими для СБ ОУН, але реалізовувалися з огляду на військово-політичну ситуацію. Аргументовано, що створення та діяльність СБ ОУН відбувалося в рамках реалізації українцями права націй на самовизначення.

Ключові слова: Служба безпеки, нормативний акт, повноваження, ОУН, розвідувальна діяльність, слідчо-оперативна діяльність, судочинство, УССД.

АННОТАЦИЯ

Марцинкив Р.Р. Правовые основы создания и деятельности Службы безопасности Организации Украинских Националистов. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Частное высшее учебное заведение Университет Короля Данила, Ивано-Франковск, 2020.

Диссертация посвящена исследованию правовых основ организации и деятельности, а также квалификации действий Службы безопасности Организации украинских националистов в условиях активизации национально-освободительного движения середины XX в.

На основании анализа теоретической и источниковедческой базы определены историко-правовые условия создания и развития Службы безопасности ОУН, установлен ее правовой статус и полномочия. Институциональное оформление Службы безопасности состоялось в феврале 1939 г., когда был сформирован управленческий аппарат, который соответствовал уровню государственного и мог эффективно функционировать в легальных условиях. В 1940 г. СБ ОУН оформилась в отдельную референтуру националистического движения. В июне 1941 г. этот орган превратился в полноценное министерство и был включен в состав так называемого Украинского Государственного Правления в виде отдельного министерства.

Осуществлена классификация и раскрыты содержание и специфика совершения основных функций СБ ОУН, показана их трансформация в условиях национально-освободительной борьбы. Обосновано, что государственная концепция ОУН предусматривала формирование и деятельность в рамках Украинского Самостоятельного Соборного Государства действенного механизма органов власти, среди которых Служба безопасности занимала одно из ключевых мест.

Установлено, что ключевыми в процессе всего времени функционирования СБ ОУН были разведывательная и контрразведывательная функции, которые регулировались многочисленными нормативными актами. В процессе трансформации внутренней структуры СБ ОУН с разведывательной выделилась следственно-оперативная функция, которая стала полноценной составляющей в системе обеспечения безопасности и порядка на территории, контролируемой националистическим движением. Следственно-оперативная работа проходила в четком правовом поле, даже при отсутствии классических нормативно-правовых актов или кодексов, регламентирующих процедуру допроса, ведения следствия, установления вины. Судебная, просветительская и идеологическая функции были не типичны для СБ ОУН, но реализовывались с учетом военно-политической ситуации. Аргументировано, что создание и деятельность СБ ОУН происходило в рамках реализации украинцами права наций на самоопределение.

Ключевые слова: Служба безопасности, нормативный акт, полномочия, ОУН, разведывательная деятельность, следственно-оперативная деятельность, судопроизводство, УССД.

ANNOTATION

Martsinkiv R.R. Legal basis for the establishment and activities of the Security Service of the Organization of Ukrainian Nationalists. – *On the rights of the manuscript.*

Dissertation for the degree of Candidate of Judicial Sciences in specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; the history of political and legal studies. – Private Higher Educational Institution King Danylo University, Ivano-Frankivsk, 2020.

The dissertation is devoted to research of legal bases of the organization and activity, and also qualification of actions of Security service of the Organization of the Ukrainian Nationalists in the conditions of activization of national liberation movement of the middle of the XX-th century.

Based on the analysis of the theoretical and source base, the historical and legal conditions for the creation and development of the OUN Security Service were determined, and its legal status and powers were established. The creation of the OUN Security Council was conditioned by a number of objective factors, including legal ones. The institutionalization of the Security Service took place in February 1939, when the administrative apparatus was formed, which corresponded to the state level and could function effectively in legal conditions. In 1940, the OUN Security Council formed a separate reference for the nationalist movement. In June 1941, the OUN Security Council became a full-fledged ministry and was included in the so-called Ukrainian State Board as a separate ministry. The basis for the qualification of the OUN Security Service as an executive body is the numerous instructions, regulations and guidelines issued by the central leadership of the OUN and defining the scope of powers, competencies and functions of this body.

The classification and specifics of the performance of the main functions of the OUN Security Council are revealed, their transformation in the conditions of national liberation struggles is shown. It is substantiated that the state-building concept of the OUN provided for the formation and activity within the framework of the Ukrainian Independent Conciliar State, an effective mechanism of the authorities, among which the Security Service occupied one of the key positions. The broad functionality relied on by the OUN Security Council was realized only through effectively organized personnel work. The staffing and organizational structure of the OUN Security Service was determined by the conditions of constant struggle, and therefore the staff of this institution was not only subject to physiological or psychological requirements, they underwent a regular procedure of training and testing for compliance with professional requirements.

The legal status of the OUN Security Service as a body of state power is confirmed by the effective organizational structure and clear regulation of the functional responsibilities of its employees. It was established that intelligence and

counterintelligence functions, which were regulated by numerous normative acts, were key in the course of the entire functioning of the OUN Security Service. The disadvantage of the practical implementation of intelligence and counterintelligence activities was the use of harsh methods against persons who cooperated with the Soviet, Polish or German authorities, which is explained not only by wartime conditions, but also by the fact that the OUN Security Council was the only body officially allowed to use coercion. civilian population. In the process of transformation of the internal structure of the OUN Security Service, the investigative and operational function was separated from the intelligence one, which became a full-fledged component in the system of ensuring security and order in the territory controlled by the nationalist movement. Investigative and operational work took place in a clear legal field, even in the absence of classical regulations or codes that would regulate the procedure of interrogation, investigation, guilt. The judicial function was not typical for the OUN Security Council, but was exercised in view of the military-political situation. The analyzed protocols of court decisions show that the judicial system of the OUN Security Council was not fully implemented in relation to civilians due to the conditions of underground activities, but was carried out solely for ideological influence on both OUN personnel and civilians within the nationalist movement. Atypical for the OUN Security Council was educational and ideological work, the use of which was conditioned by the spread of the influence of the nationalist underground to new territories, in particular the Central and Eastern regions of Ukraine. The organization of underground circles, Prosvita societies, historical and patriotic lectures, and cultural events organized in the fall of 1941 in the Zaporizhia, Donetsk, and other Ukrainian regions testify to the effectiveness of such work and emphasize the peaceful nature of the OUN.

It is argued that the creation and activity of the OUN Security Council took place within the framework of the realization by Ukrainians of the right of nations to self-determination. The legitimacy of the OUN Security Service is determined both from a legal point of view, because on June 30, 1941 the Act of Restoration of Ukrainian Statehood was published, as well as the historical one – the succession to the Ukrainian People's Republic was clearly defined. Central and Eastern Europe during World War II.

Keywords: Security Service, normative act, powers, OUN, intelligence activity, investigative-operational activity, legal proceedings, USSD.